

Gümüşhane'nin Asırlık Harşit Çayı'nın Sazan Balıkları ve Havzası

S. Vedat Karaarslan Arkeolog- Elektronik Mühendisi (MSc.)

Harşit Çayı üzerinden 1970 li yıllarda Gümüşhane, merkez **Halgent Mahallesi**'ndeki baraj savağı ve yan kısmındaki su toplama kısmından 1944 yılında başlayarak 1949 yılına kadar yapımı 5 yıl süren kanallar ile suyun iletildiği santral ile elektriğini sağlardı.

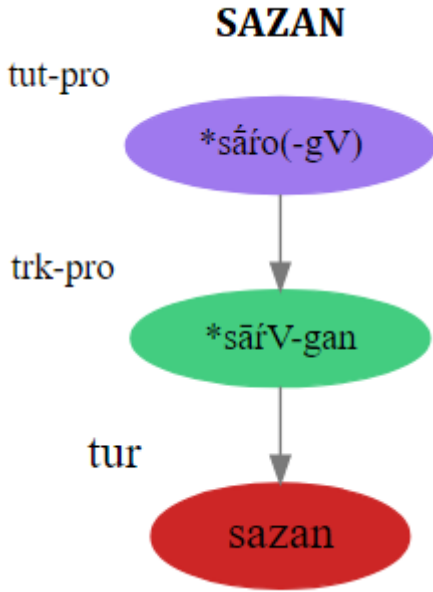
Gümüşhane'de elektrik şimdiki gibi doğayı zorlama ile yapılan elektrik üretim teknolojileri gibi (örneğin HES) değil suyun adeta en nazlı aktığı uygun bir bölgede su toplama havuzlarına bağlı kanallar üzerinden suyun iletilmesi sonucunda suyun yüksekten düşürülerek elektrik türbinlerinin döndürülmesi ile elde edilirdi.

HARŞİT ÇAYI ÜZERİNDE HALGENT BARAJI SAVAĞI

Su toplama havuzunun yanında Harşit Çayı'nın doğal olarak yoluna devam etmesi

için bir savak üzerinden akan su içindeki kuyruğunu çenelerinin arasına sıkıştırıp birden bırakması ile ünlü Türkiye'nin en hızlı akan çaylarının başında gelen akıntısına karşı yüzebilen **sazan** balıklarının savağa doğru yukarı sıçrayışları suyun ne kadar temiz olduğuna da delalet ederdi. Günümüzde gölet gibi durgun suda yapay olarak yetiştirilmeye çalışılmasına rağmen bir akan su balığı olan bu balıklar toplam uzunluğu 160 Km uzunluğundaki Harşit Çayı'nın Gümüşhane merkezine tekabül eden 10 Km lik bölümünde **Hacıemin Mahallesi Çit Düzü** mevkiinden Bağlarbaşı'ndaki **Kıran Mahallesi** bahçelerinin önüne kadar, pek tercih edilmeyen bir avlanma yöntemi olsa da neredeyse her evin olmazsa olmazı olan 'tor', gırnap **kanca** ya da **lüks (löküs)** lambaları ile tutulabilirdi. Balık, löküs ışığını görür görmez gözleri kamaştığı için yan yatarak adeta beni tut derdi ki bu durumlarda çok küçük olan balıklara ve yuvalarına hiç dokunulmazdı. Bir gün öncesinde yakalanamayan balık aynı bölgede kabarık halinde iken 232 m3/saniye debi ile akan suyun ancak sakin bölgelerinde tutulabilirdi. Dere balıkları buldukları bölgeyi pek terk etmezler. Suya batması için uç kısımları kurşun taneleri ile bezenmiş torlarla ise çayın en sakin sularını tercih eden sazanlar avlanırdı. Sazan kelimesi **protoAltaic** (tut-pro) bir kelime olarak **proto-Türkic** (trk-pro) **sarV-gan** kelimesinden Türkçe'ye '**sazan**' olarak geçmiş bir kelimedir. Adı Türkçe olan nadir balıklardan olan '**sazan**' balığı İngilizce '**carp**' olarak bilinen aynı zamanda yılan, canavar anlamına gelen '**snake-dragon**' olarak bilinir ve **sāfo** ise büyük balık anlamına gelir. Balığın canavarlığı diğer balıkları avlaması nedeniyleledir.

Derede kanca ile balık tutmak pulları ile ünlü sazan balığının kancaya yakalanmazsa yemi kaparak daha durgun suların olduğu bölgeye giderek kaptığı besini hazmetmesi ile devam eder. Bu nedenle daha çok derenin durgun sularının olduğu ağaç köklerinin ya da sazlıkların altlarındaki bölgelere gizlenen sazan balığı tutanların daha çok tercih ettiği bu bölgeler olurdu. Kılçığı çok günümüzde kültür balıkçılığında 40 cm den daha küçüklerinin tutulmasının yasak olduğu sazan balığının Harşit Çayı'nın **altın tanesi gibi parıldayan taneciklerle dolu kumlu bölgelerinde sürüler halinde** dip kumlarını eşeleyerek kış uykusuna yattığı da çoğu kez toplu halde sığ sularda ortaya çıkan sürü halinde kaçarak uzaklaşan balıklardan anlaşılırdı. Eylül ayı başında en besililerinin yakalanabileceği **Harşit'in sazanları** derin kısımlarına atılan birkaç gün balığın vurmasını bekleyen kancaların uç kısımlarını belirgin olsun diye özel büyüklükte ve renkli taşlar konulurdu ki herkesin kancası belli olsun.

Derede durgun suda dolaşan ürkekliği ile bilinen sazanların tesadüfen oradan geçmesi ile balığın oltaya takılı ekme yemi ile oynaması ile denizdeki gibi kancayı çekerek değil balığın kendiliğinden kancaya yakalanması ile tutulurdu. Bu balığın daha çok durgun sulu alanlarda yaşıyor olması derenin en sakin olan bölge açısından sessizliğin ön plana gelmesini sağlarken hiplaması ile ünlü sazan balığı, suyun dibini karıştırarak bulandırması ile ünlüdür.

Türkiye’de elektrik üretimi ulusal şebekenin vilayetleri dâhil etmediği başlangıç dönemlerinde Gümüşhane örneğinde olduğu gibi su ya (hidroelektrik) ya da yakıt ile çalışan jeneratörler ile sağlanabiliyordu. Gümüşhane içinden geçen Harşit Çayı nedeniyle şanslı illerden bir tanesiydi. Halgent Mahallesi karşısında inşaa edilen barajın su kanalları ile yaklaşık üç kilometrelik kanallar üzerinden suyun iletilmesi aynı zamanda bu bölgenin sıcak yaz aylarında serinlemek amaçlı olarak ‘**plaj**’ ya da ‘**kanal**’ olarak adlandırılmasına neden olmuştu.

Derelerde ‘**çimmek**’ öztürkçesi yıkamak olan ‘**yunmak**’ gibi yüzeyde olmak anlamında kullandığımız bugünkü durgun suda ‘**yüzmek**’ ile aynı anlama gelmez. Dere, durgun suyun olduğu deniz gibi insanı yüzeyde tutmaz, bundan dolayı eğer akan su bentlenemiyorsa ve bent önündeki suda yüzülemiyorsa, derelerde ancak suya girip çıkmak anlamında eski Türkçe’de ‘**ıslak**’ anlamına gelen ‘**çi**’ den üretilmiş kelime olarak ‘**çimmek**’ eyleminden dolayı çimilir. Bugün de kullandığımız havadaki su buharınının daha soğuk nesnelere üzerine birikmesi olarak genellikle sabahları nesnelere üzerinde gördüğümüz ‘**çiğ**’ aynı kökten gelen bir kelime olarak ‘**çimmek**’ fiili ile anlamdaş bir kelime olarak bilinir.

ŞAMBRIYEL (CHAMBRE A AIR- İÇ LASTİK)

Derede çimmek suyun akışına karşı bir direnç ve mukavemet oluşturduğu için psikolojik olarak da insana yaşamında da sorunlara karşı bir direnme gücü verir. Akan suyun taşlara vuruşundaki şifa kaynağı seslerin denizlerdeki monoton dalgaların çıkardığı frekansı aynı/eşit olan sesler ile en büyük farkı derelerde

taşa hızla vuran su sesinin değişken frekansta olmasıdır. Bu değişken ses, suya ne diyorsanız o olursunuz diyen Japon yazar Emoto gibi suyun taşa her bir çarpışındaki sesin tarihsel olarak insanlara hatırlattığı asırlardan gelen sesler olduğunu hissettirir.

Şehrin içinden geçen 10 Km lik kısmında Harşit Çayı'nın hangi bölgesinde hangi taşların olduğu bilinirdi. Bu taşlara çarpan suyun mineralize olması ile ağaçlara, balıklara ya da bu sular ile sulanan bahçelerdeki ünlü göbek elmalarının ve armudu cins olarak bilen yerel halkın adlandırmasıyla meyrik, hacıhamza, menendi, cinci, kabak, göksulu, çermaye, keşiş yemez, arpa, limon, hakveri, bal, kış, gelinboğan, hodayi, bildircın armutlarının günümüzde olmayan lezzetlerine neden olması çok muhtemel bir tarımsal vaka değil mi?

Harşit Çayı, Sifon Deresi adı ile başladığı yolculuğunda havzasındaki taşlarından, kumundan, ağacından, kuşundan, kurdundan, kumundan, çamurundan ve Güneşinden aldığı enerjisi ile 160 Km m lik yolu boyunca gerek maddi gerekse manevi yönden Gümüşhane'nin Torul-Kürtün ve Tirebolu üzerinden akan en önemli kültürel değeri olarak da bilinirdi.

Harşit Çayı'nda da kanallar ya da suyun nazlanarak aktığı bölgelere otlar ile bent yapılmış bölgelerde çimilirdi. Bent yapılmış dere alanında Fransızca 'hava odası' olarak çevrilebilecek 'Chambre a air' kelimesinden dilimize giren söyleniş olarak 'şamriyel' denilen otomobil tekerlerine takılan iç lastikler yüzme bilmeyenler için en iyi öğrenme aracı olarak kullanılırdı. Kanallarda insan belinin yarısına kadar gelen kanal suyunun yaklaşık iki kilometre sonrasında suyun tahliye edilmesi için bir kapağın olduğu bölümdeki iki metre uzunluğunda ancak bu kez kapak derinliğine inmek üzere bele kadar değil iki metreyi aşan derinlikteki kısmı geçmek neredeyse 'çimmek' ya da bunun bir sonrası olan 'yüzme' eyleminin gençler için tam olarak öğrenildiğine delalet ederdi. Bu kapak açıldığında taşlara çarparak aşağıya akan suyun şelalesi sanki karşısındaki sakinliği ile bilinen Halgent Şelalesi ile ses yarışına girerdi. Yaklaşık 3-4 Km olan elektrik santralına su sağlayan bu kanalın sadece insan boyunu aşan 2 metrelik bu bölümü 'plaj' olarak adlandırılırdı ki 'yüzme' seviyesine geçmeyip 'çimme' seviyesinde kalanlar bu bölümü geçmeye cesaret edemezlerdi.

İçindeki her bir taşın neredeyse hikâyesi bulunan mimari yapısı itibarıyla

şimdilerde adeta üzeri yer yer kapatılan veya kapatılmak istenen beton bir kanal seviyesine indirgenen Gümüşhane içinden geçen Harşit Çayı'nın on kilometrelik sentetik suyun geçiş alanlarında 1970 li yıllardaki ne taşı kalmış ne de sazanı.

HARŞİT ÇAYI ÜZERİNDE HALGENT BARAJI SAVAĞINDA SEL TAŞKINI

Aslında şimdilerde akıyormuş gibi yapan Harşit Çayı'nın sel ile özdeşleşmiş hali Bağlarbaşı Mahallesi'nde bahçelerde çamurlu suyun bir derya gibi oluşturduğu hali daha aşağıda bulunan Gümüşhane merkezindeki futbol stadyumunu doldurması nedeniyle müsabakaların ertelendiğine şahit olunurken ne zaman ne yapacağı hiçbir zaman bilinemeyen Mavrangel (Çamlıköy) Deresi'nin de azgınlaştırmasıyla Hacıemin Mahallesi Çit Düzü mevki çıkışına kadar Harşit, şehrin adeta kâbusu olurdu.

Şimdilerde Harşit Çayı, ne taşı, ne sazanı ne de kendi debisinin (su akışının) büyüklüğü kadar havzası olan ve akış yönü değişen şehir geçişinde üzerinde ayak açıklıkları dar köprüler ile donatılmış, üzeri yer yer kapalı suni bir kanal görünümünde çağlar boyunca hükmettiği vadisinin içinde bizim bilemediğimiz **ancak kendisinin çok iyi bildiği** akıbetine doğru hala akmaya devam ediyor.

KAYNAK: ARKEOTEKNO

AKTİF KAYNAK LİNK:

https://www.arkeotekno.com/pg_600_gumushanenin-asirlik-harsit-cayinin-sazan-baliklari-ve-havzasi